

УДК 008 + [004.738.5 : 303.42]

Войцицька М. О.

СТАН ВИВЧЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЯК ПРОСТОРУ СОЦІАЛЬНОГО, ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО В СУЧАСНИХ ЗАХІДНИХ СТУДІЯХ

Дослідження віртуального простору більшою мірою ще й досі залишаються «terra incognita» на вітчизняних наукових теренах, хоча на Заході традиція його вивчення перевищує 10 років. На сьогодні Інтернет уже вочевидь є надзвичайно вагомим чинником життя, що вимагає вивчення потенціалу суспільних перетворень, а тому долучення до дослідницької спадщини Всесвітньої мережі є певною необхідністю для більш комплексного бачення явищ сучасної культури. У статті подано загальний огляд провідних дослідницьких тенденцій заходу й охарактеризовано стан вивчення віртуального простору як простору соціального, психологічного та культурного.

Досить часто у дослідженнях сучасної культури ми натрапляємо на цікаву тенденцію: як тільки з'являється нове явище суспільного життя, - одразу нова дисципліна, що прагне його описати та проаналізувати, починає виборювати собі місце під сонцем. Можливо, це можна назвати характеристикою чи ознакою сучасної доби, як доби повсякчасної самофіксації та само-рефлексії.

Виборюючи право на самостійне існування, Інтернет-студії (internet-studies) практично відтворюють шлях зародження і розвитку більшості новітніх міждисциплінарних наук, у яких коло й обриси проблематики та об'єкта дослідження створювалися напрацюваннями окремих дисциплін із достатньо різноманітних сфер знання.

Дослідження Інтернету пройшли цей шлях за 10 років його вивчення, хоча він почав своє фактичне існування ще 30 років тому, з маловідомої мережі ARPANET. Проте лише з 90-х років ХХ ст. він набув нової якості (певною мірою, людського виміру), що і спричинило його вивчення не тільки як суто технічного феномена,

а й психологічного, суспільного і культурного загалом. Разом з масовою комерціалізацією віртуального простору в цей час відбувся бурхливий процес так званої «колонізації» Інтернету, що й дало змогу говорити про появу абсолютно нового комплексного засобу масової комунікації.

На сьогодні, попри всі застороги, кількість та якість досліджень свідчить, що як окрема дисципліна Інтернет-студії визнані такими, що відбулися (принаймні в англо-американському культурному полі). Серед найвидатніших установ академічного рівня, які дають наукові звання у вищезазначеній сфері, назовемо Куртинський Університет Технологій (Curtin University of Technology), Сасекський Університет (University of Sussex), Університет Вашингтона (University of Washington) та Вашингтонський Національний Університет (Washington State University).

Вже склався перший своєрідний «західний канон» теоретиків-мислителів у цій галузі, до якого ввійшли Мануель Кастелз (Manuel Castells), Вільям Гібсон (William Gibson), Донна

Харауей (Donna Haraway), Кейт Хейлз (Kate Hayles), Стів Джонс (Steve Jones), Ліза Накамура (Lisa Nakamura), а також Ховард Рейнголд та Шеррі Теркл. Ці імена визнано класичними, а посилання на них - практично обов'язковими.

І вкотре стає очевидним той факт, що вітчизняне наукове поле не встигає навіть за класикою західних досліджень - більшість імен і досліджень практично невідомі ані вітчизняному досліднику культури, ані вітчизняному читачеві, попри те, що Інтернет та віртуальна сфера активно входять у повсякдення українських містян.

Інтернет нині вочевидь є досить вагомим чинником життя, що вимагає вивчення потенціалу суспільних перетворень [1], тож долучення до дослідницької спадщини Всесвітньої мережі є певною потребою для більш комплексного бачення явищ сучасної культури.

Зупинимось докладніше на загальному огляді цих тенденцій, охарактеризувавши та представивши *стан вивчення віртуального простору як простору культурного* в сучасних західних дослідженнях. Під станом вивчення тут слід розуміти те, що взагалі є дослідженнями Інтернету на сучасному етапі, які методології використо-

вуються та з якими проблемами найчастіше стикаються дослідники, що є, по суті, ознакою рівня розуміння ними об'єкта свого дослідження.

Попри весь західний лібералізм, сходження досліджень Інтернету на академічний рівень не було таким уже легким, хоча описи й самоописи Всесвітньої мережі розпочалися від самого початку існування. Шлях до академічного визнання проходив через окремі монографії, журнали та конференції, де ділилися результатами своїх досліджень спершу прості користувачі, а пізніше - фахівці й прибічники не визнаної ще тоді науки [2].

Сьогодні Інтернет вивчають багато і в найрізноманітніших його іпостасях. Про добу «підпілля» практично забуто. Про це нагадує лише маргінальність та епатажність частини досліджень, але й вони певною мірою стали вже канонічними.

Щоб уявити собі обсяг і спрямованість сучасних досліджень, хотілося б навести деякі дані. У 2002 р. дослідники Санг Ті Кім та Д. Вівер провели контент-аналіз студій, присвячених проблематиці Інтернету як засобу комунікації [3]. Результати їхнього дослідження мають такий вигляд:

Таблиця. Класифікація досліджень інтернет-сфери за предметом дослідження

Категорія	Кількість	Відсоток
Функціонування права в Інтернеті	153	22,5 %
Використання та розуміння Інтернету	128	18,9%
Економічний аспект, електронна комерція та реклама	93	13,7%
Політика та розвиток демократії	69	10,2%
Питання суспільства й культури	41	6,0 %
Історія та філософські студії щодо Інтернету	40	5,9 %
Вплив Інтернету на індивідів та організації	33	4,9 %
Загальні технічні питання	31	4,6 %
Питання освіти	31	4,6 %
Розвиток та просування веб-сайтів	21	3,1 %
Дослідження Інтернет-студій	13	1,9%
Інші	26	3,8 %
Разом	679	100%

У категорії «Питання суспільства і культури» дослідники об'єднали такі теми: нові культури, спричинені Інтернетом (1,9 %); питання статі, сімейного стану та релігійних поглядів користувачів (1,9 %); етичні питання Інтернету загалом (1,3 %) та вплив Інтернету на здоров'я людини (0,9 %). Зважаючи на це, частка досліджень, які

можна віднести до таких, що акцентують на культуротворчих властивостях Інтернету та описують його як простір психологічний та культурний, - становить близько 10 % від усього пошукового масиву, якщо зарахувати сюди ще й філософське осмислення феномена Інтернету. Це є свідченням того, що західна традиція надає пе-

ревагу образу Інтернету як «засобу дії», ніж своєрідному «культурному середовищу». Увага до Світової мережі правничих, економічних та політологічних дисциплін свідчить про повсякчасні тенденції до раціоналізації віртуального простору, що майже не вписується у правила та норми старого світу.

Проблеми досліджень Інтернету на сучасному етапі

Переходячи до проблематики досягнень Інтернет-студій, варто відзначити, що вони розпочинаються вже з початкової букви слова «Інтернет» - великої чи малої. Протягом тривалого часу «Інтернет» позначав назву мережі, і тому написання слова з великої літери певною мірою усталилось. Але за останні кілька років англо-американська традиція, відома своєю слабкістю до великих літер, відмовляється від неї. Дехто мотивує це тим, що відразу після свого виникнення такі засоби комунікації, як телефон і телеграф, також писали з великої літери і так само згодом її втратили [4]. Однак така умовна «профанація» або спроба приручити Інтернет, перевіривши його у ранг звичайних засобів комунікації, зовсім не спростили розуміння його сутності, в чому й полягає досить серйозна дослідницька проблема.

Проблема сутності об'єкта дослідження

За словами Хеллен Ніссенбаум, «Комп'ютери та Інтернет розширили наш модус сприйняття, асоціацій, дій, вираження, доступу до інформації. Природа і сутність цих речей ще не зрозуміла, і питання визначення термінів виникають кожного разу... Це питання такого роду: де кордони кіберпростору; чи є межі гіпертекстового документа; що таке "володіти чимось" онлайн; що є публічним, що приватним; що таке віртуальна особистість і особистість взагалі; чи є віртуальна дружба - дружбою, віртуальна війна - війною, віртуальний секс - сексом? Ці питання вирішуються лише у кожному конкретному випадку...» [5]. Коли йдеться про таку складну та різноголосу сутність, як Інтернет, дійти якогось однозначного судження надзвичайно важко, а часом - просто неможливо, адже природа Мережі - «це унікальна суміш постійного та ефемерного» [6]. Інтернет - це своєрідний палімпсест, де старе «записується» новим, але водночас продовжує існувати.

Як об'єкт дослідження він підступний через швидкоплинність свого змісту, адже для його вивчення потрібна певна статика (наприклад, щоб гіперпосилання працювало кожного наступного разу, підтверджуючи посилання у тексті дослідження).

У контексті засобів масової інформації Інтернет відрізняється тим, що традиційні види медіа - газети, відеокасети - можуть бути збережені для архіву в їхньому остаточному вигляді та легко подані у тій формі, у якій вони відтворені. Це зовсім не є типовим для інформації баз даних Інтернету. Проте на відміну від телебачення чи радіо перманентний стан фіксації інформаційного повідомлення таки існує.

Згадувані вище дані Санг Ті Кім та Д. Вівера наводять ще досить цікавий поділ вивчених ними студій на кількісні та якісні дослідження [7]. Попри те, що провідна кількість робіт є спадком методологій точних наук, лише 26,7 % з них можна зарахувати до кількісних, а 72,9 % були якісними. Такі результати обумовлені тим, що Інтернет-сучасність дуже важко, так би мовити, *порахувати* через її масштабність і розпорошеність. Кількісні дані, що все-таки використовуються у дослідженнях, складаються здебільшого з результатів опитувань та контент-аналізів, причому їхні показники значно відрізняються.

Проблемою однозначного розуміння Інтернету можна назвати й так званий «людський чинник», коли оцінка віртуального простору на пряму залежить від людей, які його створюють, функціонують у ньому і, звичайно, його досліджують.

Текстуальні та суб'єктивістські проблеми інтернет-студій

У пошуках витоків дослідження віртуальної культури дехто наводить праці Ховарда Рейнголда і Шеррі Теркл (Н. Rheingold «*The Virtual Community*» (1993), S. Turkle's «*Life on the Screen*» (1995), інші - початок виходу журналів «*Wired*» у 1993 р. та «*Mondo 2000*» у 1989 р.

Але символом сходження інтернет-студій на академічний рівень можна з упевненістю назвати вихід протягом 1995-1997 рр. кількох важливих антологій, присвячених вивченню цієї проблематики. Перевагу було надано саме *антологіям* перед традиційними науковими виданнями через консерватизм останніх, вимогу до чіткого визначення сфери дослідження та вимог дотримання дисциплінарних меж, а також через мінливість самого об'єкта дослідження, яким є все, що пов'язане з Інтернетом. У своєму аналізі антологій, присвячених вивченню Інтернету [8], Д. Сілвер [9], попри відзнаку багатьох позитивних моментів, виділяє і кілька серйозних недоліків, які наведемо нижче.

Практично всі книги є спробою репрезентувати сучасний стан знання, проте загальна риса багатьох робіт - це нестача самостійної теорії,

якщо не рахувати коротких, стрімких інсайтів. Досить частими є загальні місця, перецитовування, «томи того ж самого - як відображення гіперінформаційного суспільства, у якому ми живемо, граємо свої ролі та працюємо» [10]. Довгоочікуване визнання й верифікація канону авторів та ідей починають грати злий жарт із дослідниками, оскільки кожне нове дослідження виявляється сповненим тих самих тем, тропів і посилаєнь.

Причин такого становища теж вистачає. Проблема навіть не в тому, що з огляду на новітність та актуальність ця галузь була заповнена міждисциплінарними квазіпрофесіоналами. В умовах відстоювання позицій нової царини дослідження кожен автор намагався привнести до академічного канону і закріпити у ньому давно відомі в неакадемічних колах елементи культурного капіталу Інтернет-культури. Відчуваючи себе першовідкривачами, кожен з них намагається «сказати все», а говорить дуже часто тільки «те саме».

Наступною, не менш важливою проблемою, що розглядається нами, є *позиції самих дослідників*, а точніше, та пристрасність, з якою вони часом ставляться до свого об'єкта. Саме надмір цієї пристрасності, що може мати амбівалентний характер, зумовлює ситуацію, яку Дж. Слевін охарактеризував таким чином: «Багато суперечок щодо природи та впливу Інтернету не виходять за межі протистояння двох ворогуючих сторін, котрі займають радикально протилежні точки зору стосовно його значення. В одному кутку рингу ми знаходимо радикальних оптимістів, які проголошують входження до нової ери завдяки Інтернету та нові можливості проведення життя "на екрані" і які не втомлюються стверджувати, що можливості цієї нової ери - безмежні. У другому кутку перебувають ті, кого ми звемо інтернет-скептиками, які б'ють тривогу, попереджуючи про жахи такого нового буття, де люди, попри все, навпаки - відчуватимуть себе роз'єднаними та відчуженими від найважливіших речей їхнього світу» [11].

Протягом своєї невеликої історії західна, зокрема американська, традиція дослідження віртуальної сфери вже кілька разів змінювала свої пріоритети: десять років тому це було виділення й обґрунтування нової сфери, п'ять років тому - позитивістська фіксація феноменів та їхнє ретельне документування, а завданням на сучасному етапі є глибокий аналіз цих явищ [12]. Тому дослідницька позиція розподілу масок проповідників та інквізиторів вже недоречна на поточному етапі. Через це неодноразово лунали і продов-

жують лунали заклики про потребу систематичної теоретичної рефлексії щодо Інтернету.

Проблема методології інтернет-досліджень

Звертаючись до антологій, про які вже йшлося вище, можна охарактеризувати те знаряддя, з яким сучасні західні дослідники підходять до проблематики Інтернету, зробивши огляд дослідницьких методологій і підходів.

Особливістю дослідження Інтернету на сучасному етапі є поєднання підходів, методів і теорій технічних та суспільних наук. У межах проголошеної міждисциплінарності проводяться різнопланові вивчення Інтернету як соціальної сфери, а також дослідження віртуальних феноменів. Зрозуміло, що вся їхня сукупність розпадається на застосування традиційних гуманітарних методологій і винайдення нових - з урахуванням нової реальності явища, що розглядається.

Серед найпоширеніших методологій можна назвати такі:

- соціологічні методи:
 - дослідження аудиторії (*audience research*);
 - контент-аналіз;
 - методи фокус-груп, опитувань та експериментів;
- аналіз Інтернету з позицій історії і теорій комунікації;
- віртуальна етнографія;
- феміністичні студії;
- фукіанський дискурс;
- дослідження творення громадянського суспільства;
- віртуальна етнографія та вивчення спільнот;
- філософське осмислення явищ Інтернету та Інтернет-культури;
- віртуальність;
- віртуальні особистість та ідентичність;
- віртуальний простір як текст;
- віртуальний простір як втілення постмодерної епохи;
- текстуальний аналіз (*textual analysis*);
- аналіз веб-сфери та ін.

Аналіз Інтернету з позицій теорій комунікації

Розвиток комунікаційних технологій широко визначається як «мовчазна риса» сучасної доби, що здобула назву «інформаційна». А тому аналіз Інтернету з позицій теорій комунікації є досить популярною тематикою досліджень внаслідок того, що сьогодні вже стала відчутною потенційна можливість Інтернету повністю змінити традиційні схеми комунікації та навіть сутність масової комунікації як такої. Виникає нагальна

потреба перевизначити традиційні теорії ЗМІ, щоб ефективно пояснити нові комунікаційні технології та систему соціальної взаємодії.

Протягом останніх кількох років дослідники ЗМІ виявили справжню винахідливість у привнесенні та застосуванні різноманітних нових підходів для концептуалізації й аналізу цього нового медіуму. Більшість із них виокремлює кілька важливих питань, що на сьогодні перебувають під пильною увагою дослідників Всесвітньої мережі [13]: яка форма комунікативної дії використовується в інтернет-спілкуванні та як вона змінюється з плином часу, яким чином автори і власники сайтів можуть комунікувати і навіть впливати на потенційні дії користувачів, яким чином відносини між власниками сайтів, а також між власниками та користувачами встановлюються та здійснюються виключно через гіпертексти та гіперпосилання?

Досить часто у дослідженнях наголошується на тому, що віртуальна сфера є моделлю особливого комунікативного процесу. Дослідниками Моррісом та Оханом [14] було розроблено класифікацію моделей Інтернет-комунікації, що й досі лишається актуальною:

- 1) приватна асинхронна комунікація (one-to-one asynchronous communication) (наприклад, електронна пошта);
- 2) публічна асинхронна комунікація (many-to-many asynchronous communication) (форуми, листи розсилки та ін.);
- 3) синхронна комунікація, яка може бути приватною та публічною (synchronous communication that can be one-to-one, one-to-few, or one-to-many) (наприклад, чати);
- 4) синхронна комунікація, що обумовлена потребами користувача (веб-сторінки, скачування файлів, користування протоколами FTP та ін.).

Мережева етнографія

Розглядаючи Інтернет як культурну й культуротворчу сферу, зазвичай вирізняють два стовпи вивчення кіберкультури - віртуальні спільноти й віртуальну ідентичність.

Першим питанням займається віртуальна етнографія, другим - більшою мірою методологія філософських дисциплін.

Викриття альтернативних спільнот, породжених «інакшістю» віртуальної комунікації, стало відкриттям нової Америки для дослідників субкультур.

«Мережева етнографія {network ethnography} - це не просто поєднання двох методів, а скоріше синтез, що ввібрав у себе унікальні аспекти

кожного підходу, зрозумівши його слабкі та сильні сторони» [15].

Причини утворення спільнот подаються через концепції глобалізації, детрадиціоналізації та нестійкості сучасного світу. Це спільноти, створені новим досвідом комунікації та завдяки новим технологіям. Йдеться про фізично децентровану соціальну мережу, створену індивідами, які формують спільноту, члени якої фактично не належать до жодної формальної організації.

Крім цього, труднощі полягають у тому, що деякі організаційні форми досить важко дослідити, оскільки людський, соціальний, культурний чи символічний капітал передається на значні відстані завдяки технологіям, і не мають всіх можливостей людського виразу, що здатні допомогти етнографу чи спостерігачу.

Вивчаються нові організаційні форми, що класифікуються як «епістемні спільноти» {epistemic communities - у політології}, «мережі знання» {knowledge networks - у соціології} та «спільноти за практикою» {communities of practice - у менеджменті}.

Звичайно, деякі етнографічні дослідження Всесвітньої мережі провадяться таким самим чином, як і дослідження більш традиційних груп, за ознаками *входження* до спільноти, *виходу* з неї, правил та законів членства тощо. Наприклад, досить часто, щоб вивчати віртуальні мікроспільноти, використовують патерни досліджень субкультур 60-х рр. Але, крім цього, існують і значні відмінності від традиційних етнографічних методів, оскільки проблематика, яка розглядається, має на меті використання досвіду новостворених спільнот, задля кращого порозуміння між ними та «великим» суспільством.

Філософське осмислення явищ віртуальності та віртуальної особистості

Якщо згадати Д. Белла та розрізнення, яке він викладає в «*An Introduction to Cyber cultures*», то розуміння підходів до вивчення віртуального простору поділяється на ключові моменти, на яких тримаються цілі грона теорій:

1) «матеріальний» аспект віртуального простору, який включає розвідки з історії походження кіберкультури, історію розвитку комп'ютерної техніки та Інтернету й віртуальної реальності;

2) «символічний» аспект охоплює питання як віртуальної комунікації, так і трансляції культурного капіталу між культурними світами (наприклад, представлення кіберпростору у популярній культурі);

3) нарешті, аспект *досвіду*, що належить до царини філософської рефлексії, оскільки тут при-

сутнє намагання відтворення неповторності досвіду самості у цифровому просторі.

Щодо дослідження феномена віртуальної ідентичності, то вона передбачає також кілька понять:

1) характеристика віртуальної самості з погляду раси, статі, сексуальної орієнтації та класу (фактаж для якої намагається дістати соціологія, використовуючи методи фокус-груп, опитувань та експериментів);

2) втілення віртуальної самості, що не збігається із соціальними та культурними теоріями тіла, а, радше, з кіберпанківським поняттям безплотності (*going meatless*), зачіпаючи концепцію постгуманізму в стилі кіборгів Донни Харауей.

Філософське осмислення явищ віртуальності та віртуальної особистості апелює до цілої когорти постмодерністських філософів: від Ж. Бодрійара до Ф. Гватарі та П. Вірлію. Дехто з дослідників воліє вбачати в Інтернеті фрагментовану інкарнацію постмодерної філософії.

Але, попри це, саме така позиція призводить до подвійності сприйняття Інтернету та віртуальної сфери. Серед найгостріших дискусій можна назвати повсякчасне протистояння «новизни» та «сталості» в осмисленні кожного окремого феномена.

Наприклад, це стосується розуміння новизни інформаційного суспільства. Колишні опозиціонери, які відстоювали цю точку зору, тепер критикують нову опозицію, яка вже тепер доводить (як, наприклад, Крістіан Мей [16]), що запропоноване бачення є оманливим, а всі суспільні процеси, які ми називаємо новітніми, є дещо модифікованим продовженням класичного капіталізму та індустріального суспільства.

Звідси постає ще одна важлива проблема Інтернет-студій, а саме - *технологічний детермінізм*.

Досить багато сучасних теоретиків ЗМІ, підтримуючи інтенцію М. Маклюєна, стверджують, що засіб комунікації формує галактику сприйняття, тож «Інтернет є не тільки альтернативним засобом поширення інформації, але також і джерелом формування нових форм дії та взаємодії»; «електронна комунікація не тільки змінює форму нашого спілкування, але й те, яким чином суспільство організоване і працює» [17].

За Маклюєном, епохи центруються навколо провідного засобу комунікації. «Першою була епоха друкованого слова (галактика Гутенберга.-М В.), друга була об'єднана навколо телеграфу, радіо, телебачення та інших аналогових медіа, тож третя галактика обертається навколо Інтернету як хребта нової комунікаційної інфраструктури» [18].

Проте така позиція хибна тим, з погляду «нових-старих опозиціонерів», що у цьому випадку дослідники починають виводити закони суспільства від формальної структури комунікації, надаючи перевагу досвіду над практиками.

Така сама скептична позиція існує і з приводу нового досвіду індивідів і спільнот. До цієї методології підключається порівняльна культурологія, методологія якої полягає у віднайденні аналогічних культурних ситуацій, якими підміняється новизна як «добре забуте старе».

Наприклад, більшість визначальних рис, властивих віртуальним спільнотам (певна анонімність, можливість гратися з ідентичністю, комунікація на відстані з незнайомими людьми тощо), можуть бути віднайдені в інших спільнотах, скажімо, у європейській культурі листування XVI-XVIII ст. або у досвіді спільнот, організованих навколо видань, журналів чи літературних кав'ярень у XIX-XX ст.

Аналіз веб-сфери

Більш специфічними, або найавтентичнішими, галузями вивчення Інтернету можна вважати дослідження артефактів Всесвітньої мережі, яке проводять *аналіз веб-сфери* (*web sphere analysis*) та *текстологічний аналіз* Інтернет-контенту.

Під аналізом веб-сфери слід розуміти аналітичну стратегію. Вона включає аналіз відносин між розробниками чи власниками сайтів і користувачами, що виникають завдяки посередництву структурних елементів веб-сайтів (структури, дизайну), а також гіпертекстів та гіперпосилань. Цю методологію можна якоюсь мірою назвати віртуальною археологією, оскільки займається вона переважно дослідженням, реконструкцією та інтерпретацією матеріально-віртуальних джерел.

Віщими видаються дискурсивний та риторичний аналіз веб-сайтів (де дослідження зосереджуються на текстах та образах, що містяться на веб-сайті, розглядаючи їх як тексти у фукіанському розумінні), а також дослідження гіпертекстів та інтертекстуальності щодо аналізу гіперпосилань та їхньої логіки.

Текстуальний аналіз як метод дослідження Інтернету стосується низки надзвичайно цікавих питань, що обертаються навколо розуміння віртуальної комунікації як особливого і навіть унікального медіуму. Увага приділяється цифровому відтворенню тексту і особливостям його сприйняття, сакралізації та профанації мови у процесі віртуальної комунікації, а також створенню віртуальної ідентичності через циркуляцію текстів.

Однак, попри усвідомлення західним суспільством необхідності вивчення особливостей і реалій віртуального простору і попри те, що підвалини для значної роботи у вищезазначеній сфері вже закладено, майбутнє досліджень Інтернету все ще «under construction» [19].

Таке становище пов'язане насамперед із мінливістю об'єкта дослідження: технологічний розвиток, розвиток індустрій та послуг, що обумовлюють користувацькі практики, розширюються щохвилини. Це ставить дослідника в умови, коли теорії застарівають часом швидше, ніж устигають оприлюднитись, адже швидкість застарівання джерел, на яких вони ґрунтуються, так само вимірюється хвилинами.

Інша проблема технічного характеру пов'язана з неоднозначністю статусу міждисциплінарної науки. Весь корпус текстів досліджень Інтернету добре показує хвилювання і занепокоєння, що їх несуть із собою дослідження міждисциплінарної царини. Як стверджує Д. Сілвер, із самого початку інтернет-студії «являли собою величезну парасольку, під якою "ховались" дослідники з досить різними сферами наукових інтересів» [20]. Можливо, початкова плідність та позитивний імпульс їй були обумовлені її різноманітністю і можливістю поєднати такі різні речі, як комп'ютерний дизайн, вивчення функціонування мережі з теоріями гіпертексту та проблематикою взаємодій людини й комп'ютера. Розуміючи ці тенденції, лишається прагнути, щоб міждисциплінарність досліджень не ставала каноном, а породжувала безліч тимчасових, автономних канонів, адже будь-яка сталість може втратити з поля зору предмет, що відзначається таким самим рівнем динаміки, яку демонструє віртуальна сфера.

Непримиренна конфронтація між «старими» і «новими» багато в чому сприяє розвитку дисципліни, оскільки, по-перше, не дає якомусь одному канону отримати світоглядну монополію, а по-друге, надає ворогуючим позиціям певної вивіреності та критичності, якої бракувало риторичі ранніх інтернет-студій.

Наразі за умов становлення та затвердження позицій наукової авторитетності інтернет-студій проводиться перегляд існуючих футуристських ідей інформаційного суспільства й віртуальності існування, сукупність яких на сьогодні вже є скоріш альтернативною, нездійсненою історією, аніж описом культурної ситуації віртуального та «реального» світів сучасності.

На завершення хотілось би додати, що, попри неухважність до інтернет-проблематики як специфічної галузі на вітчизняних інтелектуальних теренах, теми віртуалізації життя знаходять інші шляхи, щоб потрапити до поля зору дослідника. Так, наприклад, захопленість молоді Інтернетом та віртуальним спілкуванням зокрема вже стало вагомим феноменом для соціологічного вивчення. Багатоманітні атрибути нового життя: комп'ютер, електронна пошта, мобільні телефони, а також досвід користування ними, - стали частиною сучасної культури споживання і дедалі частіше з'являються серед центральних і бажаних образів як виразники стилю життя, іміджу та благополуччя, що зрозуміло, не може пройти поза увагою дослідників масової культури. До того ж цей досвід дедалі частіше з'являється у текстах популярних пісень, серіалах та художній літературі [21]. Це є ще одним прикладом того, що справді актуальні теми знаходять-таки собі шпаринки, коли вікна і двері академічних інституцій, скоріше з необачності, лишаються зачиненими.

1. На Заході суспільні перетворення, пов'язані з віртуальною сферою (зрозуміло, що йдеться не про якісь негативні перетворення, але про певні зміни психосоматичних практик) фіксуються вже досить наполегливо.
2. Серед найвідоміших періодичних видань, з якими тепер вже рахуються академічні кола (а деякі взагалі увійшли до канону): «Bad Subjects», «Convergence: The Journal of Research into New Media Technologies», «Ctheory», «Cyber Psychology + Behaviour», «First Monday», «Information, Communication & Society», «The Information Society», «Journal of Computer-Mediated Communication», «M/C», «New Media & Society» та «TeknoKultura». Найвідоміші конференції з цієї проблематики: «Association for Computing and the Humanities», «Association of Internet Researchers», «Computer Professionals for Social Responsibility», «Digital Arts and Culture», «Digital Games Research Association», «Electronic Literature Organization» та «Next Five Minutes».
3. Sung Tae Kim, Weaver D. Communication research about

the internet: a thematic meta-analysis // *New Media & Society*. - 2002. - Vol. 4 (4) - P. 526.

4. Голл Док. Онлайнвова журналістика / Пер. з англ. - К: «К.І.С», 2005. - С. 20.
5. Nissenbaum H. Hackers and the contested ontology of cyberspace // *New Media & Society*. - 2004. - Vol. 6 (2). - P. 214.
6. Schneider S. M., Foot K. A. The Web As An Object Of Study // *New Media & Society*. - 2004. - Vol. 6 (1) - P. 115.
7. Sung Tae Kim, Weaver D. Communication research about the internet: a thematic meta-analysis // *New Media & Society*. - 2002. - Vol. 4 (4) - P. 528.
8. Зокрема це «Віртуальна культура: Ідентичність та комунікація у кіберпросторі» під редакцією Стіва Джонса (Steve Jones (ed.), *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety*) (1997); «Вступ до кіберкультури» Девіда Белла (David Bell, *An Introduction to Cybercultures*) (2001) та Девід Тренд «Читаючи диги-

- тальну культуру» (David Trend (ed.), Reading Digital Culture (2001).
9. Silver D. Internet/cyberculture/digital culture/new media/ fill-in-the-blank studies II New Media & Society. - 2004. - Vol. 6 (1) - P. 55-64.
 10. Там само. - P. 62.
 11. Slevin J. The Internet and Society: Central Themes and Issues II Questioning Answers and Answering Questions. - Aarhus, 2002. - P. 8.
 12. Wellman B. The three ages of internet studies: ten, five and zero years ago II New Media & Society. - 2004. - Vol. 6 (1). - P. 129.
 13. Schneider S. M., Fool Kirsten A. The Web As An Object Of Study II New Media & Society. - 2004. - Vol. 6 (1) - P. 114-122.
 14. Morris M. and Ogan C The Internet as Mass Medium II Journal of Communication - 1996. - № 46 (1). - P. 39-50.
 15. Howard P. N. Network ethnography and the hypermedia organization: new media, new organizations, new methods II New Media & Society. - 2002. - Vol. 4 (4) - P. 552.
 16. Meÿ K. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд. - К.: «К.І.С», 2004.
 17. Slevin J. The Internet and Society: Central Themes and Issues II Questioning Answers and Answering Questions. - Aarhus, 2002. - P. 7-12.
 18. Finnemann N. O. Perspectives on the Internet and Modernity. Late Modernity, Postmodernity or Modernity Modernized? II Questioning Answers and Answering Questions. - Aarhus, 2002. - P. 30.
 19. «Робота ведеться» - типовий напис на веб-сторінках, що перебувають на стадії розробки чи переробки.
 20. Silver D. Internet/cyberculture/digital culture/new media/ fill-in-the-blank studies II New Media & Society. - 2004. - Vol. 6 (1) - P. 55.
 21. Наприклад, є непоодинокі приклади відродження жанру «роману в листах», де головні події відбуваються саме у віртуальному середовищі за посередництва електронної пошти.

M. Voytsytska

THE MAIN TRENDS IN STUDYING OF VIRTUAL SPACE AS A SPACE OF SOCIAL AND CULTURAL INTERACTIONS IN CONTEMPORARY WESTERN RESEARCHES

Studying of virtual space is a quite unknown field of researching for Ukrainian cultural scientists though in Western countries it is well developed. Nowadays the Internet is a very important part of life of contemporary society (Ukrainian as well). That is why an introducing of western researchers heritage is necessary for the more complex picture of modern culture. A general survey of the main trends in studying of virtual space as a space of social and cultural interactions in contemporary western researches is given in the following article.